

Ekrem Buğra Ekinci

Prof. Dr.,
Marmara
Üniversitesi
Hukuk Fakül-
tesi Öğretim
Uyesi

AYASOFYA ARTIK BİR MÜZE DEĞİLDİR; ÇÜNKÜ..

EKREM BUĞRA EKİNCİ

İNSAN HAKLARI, EZCÜMLE MÜLKİYET HAKKI HER HUKUK SİSTEMİNİN ÜZERİNDEDİR VE ZAMAN AŞIMINA UĞRAMAZ. BİR ÜLKE İŞGAL EDİLDİĞİNDE, YENİ EFENDİLER TEPEDEN TIRNAĞA BÜTÜN SİSTEMİ DEĞİŞTİRSELER BİLE HUSUSİ MÜLKİYETE DOKUNMAMAYA İTİNA EDERLER. AYASOFYA'NIN MÜZEYE ÇEVİRİLMESİNDEKİ HUKUKİ ZAAFLARI VE YENİDEN CAMİ YAPILMASININ HUKUKİ MESNEDLERİNİ UZMANINDAN OKUYORUZ.

Kimi müze olarak kalsın, kimi inkılap-
tan evvelki hâline bakarak cami, kimi
de yapılışını nazara alarak kilise olsun
dedi. Kimi güya orta bir yol bularak
yarısının cami, yarısının kilise olmasını
teklif etti. Belki içinden sanat galerisine
dönüştürülmesini, hatta yıkılıp yerine
otopark yapılmasını bile geçirenler oldu.

Nihayet başında kendisini kapalı ca-
mileri açtırma mücadelesine hasretmiş
İsmail Kandemir adında emekli bir
öğretmenin bulunduğu Sürekli Vakıf-

lar Tarihi Eserlere ve Çevreye Hizmet
Cemiyeti'nin talebi üzerine, Danıştay
10. Dairesi, 10 Temmuz 2020 tarihinde 5
asır cami olarak hizmet veren Ayaso-
fya'yı ibadete kapatıp müzeye dönüştü-
ren 24 Kasım 1934 tarihli münakaşalı
Bakanlar Kurulu kararını ittifakla iptal
etti. Böylece 70 senedir devam eden,
"açılırdı açılmazdı" düelloları nihayet
bularak, koca mabede tekrar cami olma
yolu gözükte.

Danıştay kararınının 19 sayfalık esbab-ı

mucibesinde (gerekçesinde) şunlar
hülasa ediliyor: "Mesele mevzuat,
Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay
ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
kararları çerçevesinde değerlendirile-
rek; Ayasofya'nın Fatih Sultan Mehmed
vakfının mülkiyetinde olduğu; cami
olarak cemiyetin hizmetine arzedildiği;
vakıf senedindeki cami vasfı dışında
kullanılmasının ve başka bir maksada
tahsisinin hukuken mümkün olmadığı
neticesine varılmıştır.

Vakıf senedi, hukuk kaidesi tesir, değer ve kuvvetindedir. Vakfedilen gayrimenkulün vakıf senedindeki vasfının ve kullanılma gayesi değiştirilemez. Bu husus, tüm hakiki ve hükmi şahıslarla beraber, davalı idare için de bağlayıcıdır. Türk hukuk sisteminde kadimden beri korunarak yaşatılan vakfa ait gayrimenkul ve hakların, vakfiyesi istikametinde istifadesine bırakıldığı cemiyet tarafından kullanılmasına engel olunamaz. Vakıf senedinde sürekli olarak tahsis edildiği cami vasfı dışında kullanılması ve başka bir gayeye tahsisi hukuken mümkün değildir.”

Mahkeme, Ayasofya'nın kullanılma şeklinin, iç hukuka göre tayin edilmesinin, gerek 1972 tarihli Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme'ye aykırı olmadığını, gerekse bu çerçevede meydana getirilen UNESCO'ya bağlı Dünya Mirası Listesi'nde yer almasına engel bulunmadığını da beyan etmiştir.

Meselenin Danıştay safahatı ibretlik. Aynı Danıştay, Cemiyet'in 2005 senesinde buna benzer talebini, Ayasofya'nın müze olarak kullanılmasında hukuka

henüz bir istikrar bulmamıştı. Kaldı ki o devirde kendisinden habersiz hiçbir şey olamayacağı gibi fiili vaziyetin devamı da bu rızayı göstermekteydi.

Bu sefer Cemiyet, din ve vicdan hürriyetinin ihlâli gerekçesiyle 2016'da tekrar dava açmış; Danıştay bu talebi de reddedince, Anayasa Mahkemesi'ne ferdi müracaatta bulunmuştu. Mahkeme “kişi bakımından yetkisizlik” gerekçesiyle (yani “Size ne bundan!” diyerek) talebi geri çevirmişti. Her iki mahkeme kararı da hayret vericidir.

Kâriye emsali

Cemiyet'in 29 Ağustos 1945'te İsmet İnönü zamanında Bakanlar Kurulu kararıyla müzeye çevrilen ve ibadete kapatılan Kâriye Cami'nin tekrar ibadete açılması talebini, Danıştay 10. Dairesi 12 Mart 2014 tarihinde Kâriye'nin -ne alâkası varsa- UNESCO kültür mirası listesinde bulunduğu gerekçesiyle reddetti. Hâlbuki bir tarihî eserin ne maksatla kullanıldığı, dünya mirası listesi için bir ehemmiyet taşıyor. Temyiz olunan kararı, dava daireleri kurulu 26 Nisan 2017'de tasdik etti.

Cemiyet'in karar tashihi talebi üzerine, dava daireleri kurulu bu sefer verilen kararı 5'e karşı 6 reyyle bozdu. 19 Haziran 2019 tarihinde verilen ve Ayasofya'ya emsal olan bu mühim kararda, Kâriye Camii'nin, vakfın gayesi dışında müze olarak kullanılmasının hukuka aykırı olduğu gerekçesiyle tekrar cami olarak kullanılması gerektiği dile getirildi. Burası da Fatih Sultan Mehmed Vakfı'na ait hayrat gayrimenkullerden biriydi.

Kararda, “Bu vakıfların devletin koruması altında olması, devletin istediği zaman ve istediği şekilde vakıf malları üzerinde tasarrufta bulunması anlamına gelmez. Devlet sadece vakıf mallarının amacı doğrultusunda kullanılmasını teminen kendisine emanet ettiği varlık konumundadır. Bir düzenlemeyle bile hayrat vakıfların, başka bir amaca özgülenmesi hukuka aykırı olacaktır” denilmektedir.

Bazı kesimler bu karar değişikliğini, hemen dairenin üye yapısındaki değişikliklere bağladı. Nitekim aynı şey önceki hüküm için de caridir. Hâlbuki hukukî hükümler mevzuata göre verilmelidir; hukukçulara göre değil. Böylece Danıştay'ın, başka maksatlarla kullanılan

AYASOFYA VAKFİYESİ BİR PADİŞAH FERMANI DEĞİL, ALELADE BİR VAKIF TASARRUFUDUR. PADİŞAH DA HUKUKUN SIRADAN BİR SÜJESİ OLARAK, KENDİ MALLARI ÜZERİNDE TASARRUFTA BULUNABİLECEK, VASİYET VE VAKIF YAPABİLECEKTİR. VAKFİYE İLE FERMANI KARIŞTIRMAMAK LAZIMDIR.

aykırılık bulunmadığına işaret ederek 31 Mart 2008 tarihinde reddetmiş; bu karar dava daireleri kurulunca da tasdik olunmuştu. Bu talebin mesnedi, camiye müzeye dönüştüren 1934 tarihli Bakanlar Kurulu kararının altındaki reisicumhur imzasının sahteliği, dolayısıyla kararın hükümsüzlüğü üzerine kurulmuştu.

Evet, reisicumhurun imzası, garip bir şekilde atılmıştı. Karar, soyadı kanununun çıktığı gün alınmıştı ve muhtemelen “K. Atatürk” şeklindeki imzanın tarzı

Ayasofya Vakfiyesi'nin Türkçe tercümesinin ilk iki sayfası.

Cami Nasıl Müze Oldu?

1931'de Amerikan Bizans Enstitüsü adına arkeolog Thomas Whittemore hükümete müracaat edip Ayasofya Camii'ndeki mozaikleri tamir için izin aldı. 1934'te İnönü hükümetinin Maarif Vekili Abidin Özmen, camiyi vakıflardan alıp kendi bakanlığına naklettirdi. Müze fikri de o arada çıktı. Gazi bu iş için 1'i Alman 9 kişilik bir komisyon kurdu. Prof. Eckhard Unger dışındakiler ibadete kapatılmasını tavsiye etti. Bir Hıristiyan olan Eckhard Unger ibadethane olarak kullanılırsa caminin daha iyi bakılacağını düşünüyordu. Whittemore'un hamisi zengin Amerikalı işadamı Charles Crane cumhuriyetin kuruluşunda Ankara'ya destek olmuştu. Onun adamının arzusunu geri çevirmek olmazdı. 24 Kasım 1934'de bakanlar kurulu kararıyla, parasızlık ve -her ne demekse- "Bütün Şark âlemini sevindireceği" gerekçesiyle Ayasofya'nın ibadet dışındaki kısımları müzeye dönüştürüldü. 1 Şubat 1935'te de müze olarak halka açıldı. Kararda ibadete kapatılma ifadesi geçmiyordu ama Özmen'in başvekâlete gönderdiği teklif yazısındaki, "Ayasofya müzeye çevrildiği takdirde İstanbul'un turistik değeri bir kat daha artacaktır. Ayasofya'da namaz kılanlar pek yakınındaki büyük küçük birçok camide dini vazifelerini yapabileceklerdir" ifadesi maksadı ortaya koymaktadır. Kararname "Etrafındaki vakıflara ait binaların yıkılarak temizletilmesi ve diğer binaların istisnâ, yıkma ve binanın tamir ve muhafazası masrafları Maarif Vekilliği'nce verilmek üzere Ayasofya Camii'nin müzeye çevrilmesi tasvip ve kabul olunmuştur" diyor. Sonradan Kültür Bakanlığı kurulunca, müzeler buraya bağlanmıştı. Gerçekte böyle bir bakanlar kurulu kararı olmadığı, o zaman Gazi'nin başka imzalarına benzemeyen K. Atatürk imzasının sahte olduğu, çünkü kararname tarihinde henüz soyadı olmadığı, henüz "Gazi M. Kemal" imzasını kullandığı, kararın sonraki Maarif Vekili Hasan Âli Yücel tarafından düzülmesi söylenir. Karar *Resmî Gazete*'de neşretilmediği gibi, sıra numarası da yoktur. Yalnızca 1947'de hazırlanan eski eserler mevzuatı adlı broşürde yer alır.

camiler için farklı tarihlerde verilmiş bir-birine zıt iki kararı ortaya çıktı. Bu son karar, Ayasofya için bir sinyaldi. Nitekim son kararında Danıştay, Kâriye kararını da emsal almıştır.

Mamafih yargı kararlarının 30 gün içinde tatbiki icap ederken, bilindiği kadarıyla, bugüne kadar Kâriye'nin cami olarak açılması hususunda bir ilerleme olmamıştır. Ama bu safhada İznik ve Trabzon Ayasofya'ları, ayrıca -nedense kimsenin pek umurunda olmayan-Konya Mevlânâ Camii müze olmaktan çıkarılarak camiye iade edilmiştir.

Hakkında hüküm verilmiş bir dava tekrar açılmayacağı ve idari tasarrufların iptali için mahkemeye müracaat müddetinin de 60 gün olması sebebiyle, bu sefer Cemiyet, Ayasofya'nın yeniden ibadete açılması için Başbakanlığa 31 Ağustos 2016'da müracaatta bulundu. Ayasofya Camii'nin müze olmasının hukuken mümkün olmadığı, 7044 sayılı Aşlında Vakıf Olan Tarihi ve Mimari Kıymeti Haiz Eski Eserlerin Vakıflar Umum Müdürlüğüne Devrine Dair Kanun'un, bakanlar kurulu kararından önce uyulması gereken bir hukuk normu olduğu gerekçesini ileri sürdü.

Bu talep Vakıflar Genel Müdürlüğü İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü'nce 19 Ekim 2016'da reddedildi. Cemiyet bu red kararının mesnedi olan 1934 tarihli bakanlar kurulu kararının iptalini istedi. Davalı idare bu talebin daha evvel mahkemeye reddedildiği, öte yandan Ayasofya'nın tahsis ve kullanım şeklinin değiştirilmesinin yürütmenin takdirinde olduğu şeklinde müdafaa yaptı. Danıştay savcısı

Ayasofya'nın ibadete açılmasına dair Cumhurbaşkanlığı kararnameyi.

da, “Ayasofya hakkındaki karar geçmişte bakanlar kurulu tarafından alınmıştır. Ayasofya’yı açmak, bakanlar kurulunun, yani cumhurbaşkanlığının takdirindedir, bu sebeple davanın reddi gerekir” diye mütalaa verdi. Bu sefer Danıştay bu talebi kabul ederek, 1934 tarihli kararı iptal etti.

Kanun geriye yürümez

Esasen hükümet, bir kararname ile Ayasofya’yı açabilirdi. Çünkü bir idari tasarruf, aynı derecede başka bir idari tasarrufla geri alınabilir. O zamanki bakanlar kurulu kararname yerine, şimdi cumhurbaşkanlığı kararnamesi geçmiştir.

Ama hükümet bu yolu tercih etmedi. Zira ileride bu kararnamenin de iptal mevzuu yapılma ihtimalinden çekinip Danıştay’a havale ederek hem işi sağlama almak, hem de muhalefetin reaksiyonundan kurtulmak istedi. Artık bu karar eski tabirle bir kaziye-i muhkeme, yani kati hüküm teşkil eder. Artık aynı gerekçeyle mahkemeye gidilemez.

Parlamento tarafından çıkarılan bir kanunun anayasaya aykırı olduğu düşünülüyorsa, mevzuattaki usul çerçevesinde bu mesele Anayasa Mahkemesi’ne götürüldüğü gibi hükümet tasarruflarının hukuka aykırı olduğunu düşünenler idari kaza yoluna müracaat eder ve iptal davası açar. Burada salahiyetli merci Danıştay’dır. Anayasa Mahkemesi müracaatı yerinde görürse, kanunu iptal ettiği gibi Danıştay da itirazı yerine de görürse, o hükümet tasarrufunu iptal eder. Buna, idarenin kazaî murakabesi adı verilir.

Yaşlı bir idare hukuku hocası, Ayasofya’nın eski statüsünün iadesi hususunda, hiçbir hukuki gerekçe ileri sürmeden, cumhuriyet hukukunun yerine Osmanlı hukukunun geçtiğini iddia etti. Vakfı teminat altına alan onca anayasa hükmü, kanunlar ve hukukun umumi prensipleri dururken, yerine Osmanlı hukukunun geçtiği söylenen cumhuriyet hukuku, sıhhati şüpheli bir bakanlar kurulu kararı mıdır?

Bir başka idare hukukçusu meslektaşımız da, Danıştay kararının Osmanlı devrinin bir padişah fermanını/iradesini, Türkiye cumhuriyeti hukukunun ve kanunlarının üzerinde sayan bir karar

Muhterem Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Ayasofya Camii’nde 86 yılın ardından kılınacak ilk Cuma namazının hazırlıklarını bizzat teftiş ederken...

olduğunu; padişahın, mülklerine yönelik şahsi vasiyetlerinin, TC hükümetleri için de bağlayıcı hukuk kuralı olamayacağını iddia etti.

Öncelikle Ayasofya Vakfıyesi bir padişah fermanı değil, alelade bir vakıf tasarrufudur. Padişah da hukukun sıradan bir süjesi olarak, kendi malları üzerinde tasarrufta bulunabilecek, vasiyet ve vakıf yapabilecektir. Vakfiye ile fermanı karıştırmamak lazımdır. Bu hususta Fatih Sultan Mehmed ile Hacı Mehmed Ağa arasında hiçbir fark yoktur. Kaldı ki padişah fermanı/iradesi, ya bir hukukî hüküm koyar ya da bir idari tasarrufu ifade eder. Birinci halde cumhuriyetten evvelki hukukunun kaynağıdır. Bunun kurmuş olduğu bir hukukî statü, cumhuriyetten sonra da devam eder. Rejimin değişmesi, bunların hukukiliğine tesir etmez. Zira bir kanun değişince, önceki kanunun kurmuş olduğu hukukî statüler/müktesep haklar aynen devam eder. Hukukun devamlılığı bunu icap ettirir.

Mesela Türk Medeni Kanunu, taaddüd-i zevcatı yasaklamıştır; ama kanundan evvel yapılmış olan birden fazla evlilikler hukuken muteber olarak devam eder. Bir TC vatandaşının dedesinin, Osmanlı medeni kanunu Mecelle’ye göre satın aldığı bir toprak için şimdi “Bu cumhuriyet kanununa göre satın alınmamıştır; şu halde sizi mülkünüz olamaz” denecek midir?

Emeklilik yaşı değişse, halen çalışanlar buna tâbi olur; evvelden emekli olanların emeklilikleri iptal edilmez. Not sistemi

değişse, talebe yeni sisteme tâbi olur; evvelki sisteme göre geçtiği dersler iptal edilmez. Çünkü kanunlar mâ kabline şâmil olmaz. Yani kanun geriye yürümez. Bu da en temel hukuk prensibidir. İnsan hakları, ezcümle mülkiyet hakkı her hukuk sisteminin üzerindedir ve zaman aşımına uğramaz. Bir ülke işgal edildiğinde, yeni efendiler tepeden tırnağa bütün sistemi değiştirirler bile hususi mülkiyete dokunmamaya itina ederler.

Ülke padişahın mülkü mü?

Bu meslektaşımız, “Hukuk tarihçilerinin alanına müdahale etmeyeyim ama Osmanlı’da zaten tüm ülke padişahların mülkü sayılıyordu bildiğim kadarıyla. Cumhuriyet hukukunun kapısına kilit vuralım daha iyi” diyerek daha vahim bir neticeye varmıştır. Akademisyenlerimiz, hele hukukçularımızın Osmanlı

24 KASIM 1934’DE BAKANLAR KURULU KARARIYLA, PARSİZLİK VE -HER NE DEMEKSE- “BÜTÜN ŞARK ÂLEMİNİ SEVİNDİRECEĞİ” GEREKÇESİYLE AYASOFYA’NIN İBADET DIŞINDAKİ KISIMLARI MÜZEYE DÖNÜŞTÜRÜLDÜ.

hukukunu biraz olsun merak edip öğrenmemesi üzücüdür.

Birincisi: Osmanlı Devleti'nde, bir devlete ait hazine vardır (hazine-i âmire), bir de padişahın hususi servetiyle teşekkül eden hazine vardır (hazine-i hâssa). Padişah bütün şahsî masraflarını, saray harcamalarını, hediye ve atiyeleri, hayır ve hasenatını buradan yapar. Padişahlar, kendi hazinesinden, devlet hazinesine sıkça borç vermiş; bu borçlar geri dönmemiştir. Kalanının da bir kısmına İttihatçılar iç etmiş (1909); geri kalanına da cumhuriyet devrinde el konulmuştur.

İkincisi: Osmanlı hukukuna göre ülke, padişahın mülkü değildir. Padişahın hususi mülkü elbette vardır. Tarih kitaplarına kadar geçen padişahın mülkü tabiri, padişahın hüküm sürdüğü memleket mânâsına gelir.

Meslektaşımızın, “Danıştay’ın bu kararı haklı ise nasıl oluyor da hem de cumhuriyet hukuku devrinde Atatürk’ün şahsî vasiyeti olan İş Bankası hisselerine hükümet el koymaya yelteniyor” diyerek, meseleyi siyasi mülahazaya bağlaması daha da hayret verici olmuştur. Hâlbuki Atatürk’ün şahsî vasiyeti denen metin, mahfuz hisseye tecavüz sebebiyle cumhuriyet hukukuna açıkça aykırı olduğu içindir ki, vârislerinin (Atatürk’ün kız kardeşinin) “ben kanundaki hissemi

isterim” diye ses çıkarmasın diye, şahsa mahsus kanun çıkarılmıştır ki, hukukun en temel kaidesi, kanunların umumiliğidir. Şahsa mahsus kanun çıkarılamaz.

Ayasofya Vakfı’nın Atatürk’ün vasiyeti ile uzaktan yakından alakası yoktur. Ayasofya o devrin geçerli pozitif hukukuna göre kurulmuş sahih bir vakıftır. Vakıf kurmak mülkiyet hakkının tezahürü olan bir insan hakkıdır. 100 bin sene geçse de iptal edilemez. Hatta Padişahın kendisi bile bunu bozamaz. Çünkü vakıf kurulduktan sonra bağlayıcı hâle gelir.

Binaenaleyh Ayasofya’nın müze olması, İslâm hukukuna ve milletlerarası hukuk prensiplerine aykırı olduğu gibi, cumhuriyet kanunlarına da aykırıdır; eski statüsüne iadesi de cumhuriyet hukukunun icabıdır. Bazılarının Osmanlı hukuku şurada dursun, eski vakıfların değiştirilemeyeceğine ve mabedlerin başka maksatla kullanılmayacağına dair cumhuriyet kanunlarından bile habersiz olduğu görülüyor.

Ayasofya’nın aslına iadesini, inkılaplarla bir hesaplaşma olarak görmek de doğru değildir. Tarihte ihtilallerin ilk hızıyla bazı haksız işler yapılabilir. İhtilalin hukuku başkadır. Ama zamanla ortalık normale dönmelidir. Fransız ihtilalinin taşkınlığını, birkaç sene sonra başa gelen

Napolyon dizginlemiş; Rus ihtilalinin aşırılıklarını 70 sene sonra Gorbaçov ve Yeltsin silmeye çalışmıştır. Aksini müdafaa etmek 20’lerin 30’ların karanlık hayaliyle yaşamaya çalışmak demektir.

Tarihî eserleri ayakta tutmak, gelecek nesillere sağlam bir şekilde aktarmak bir insanlık borcu olduğu gibi insan haklarına, bilhassa hukukun özünü teşkil eden mülkiyet hakkına hürmet de medeniyetin icabıdır. Yunanistan’da sinema, Bulgaristan’da gazino yapılan Osmanlı camilerinin hakkını aramadan evvel, kendi sınırları içindeki bu tip yanlışların düzeltilmesi lazım geliyordu. Danıştay, gecikmeyle de olsa bu tarihi haksızlığı izale etmiş oldu.

Olup bitenlerin arkasında politik hesapların olup olmaması da esasında pek bir ehemmiyet taşıyor. Mühim olan, her ne niyetle olursa olsun, haksızlığın telafisi ve hukuken olması gerekenin icrasındır. Hüküm neticeye göre verilir; herkes niyetine kavuşur.

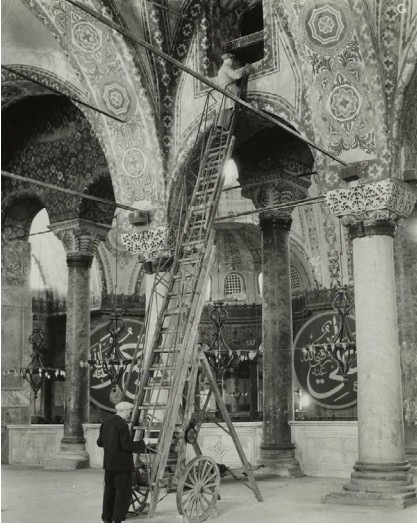
Peki, camiîn müzeye tahviline karşı çıkanlar, vaktiyle kilisenin cami yapılmasına niye ses çıkarmamaktadır? Çünkü Ayasofya’nın fethi müteakip kiliseden camiye dönüştürülmesi de o zaman cari olan pozitif hukukun icabıdır. Harb hukukundan kaynaklanan bu kaidelere göre, bir yer ahidle, yani sulh ile fethedilirse, buradaki mabedlerin statüsü bu ahitnameye, yani sulh antlaşmasına göre tayin edilir. Bu sebeple ahidle fethedilen Kudüs’ü teslim almaya gelen Hz. Ömer (ra), Hıristiyanlarca ehemmiyeti haiz Kıyamet Kilisesi’nde namaz kılmayı -sonradan Müslümanlarca camiye dönüştürülür diye- reddetmişti. Bunu Ayasofya ve benzeri mabetlere kıyas etmek doğru değildir.

Bir yer harb ile fethedilmişse (İstanbul gibi), burada düşmana ait menkul ve gayrimenkul her şey ve esirler ganimet olur. Bunun beşte biri devlete, bunun da beşte biri hükümdara aittir. Hükümdar, bunlardan hissesine düşenleri bizzat seçmek hakkına sahiptir. Bu, Kur’an ayetleri ve Peygamber sünnetiyle sabit bir İslâm hukuku kaidesidir.

Bir belde, anveten, yani harb ile fethedilmişse, buradaki kiliseler yıkılmaz; ama mabed olarak kalıp kalmayacağına karar vermek hükümdara ait bir hakttır.

Bir Osmanlı gözüyle... Kuzey nefin ortasından ana mekâna bakış.

Whittemore'un Ayasofya'daki mozaikleri ortaya çıkarma çalışmalarından bir kare.

Hükümdar bunları kilise olarak bırakabileceği gibi, hepsini camiye çevirebilir veya meskene dönüştürebilir. Cenab-ı Peygamber (sas) Mekke fethedilince, o zaman bir puthane olan Kâbe'yi camiye çevirdi. Taif fethedilince puthane, camiye dönüştürüldü. Sahabe de bu yolda hareket etti.

Bu tarihin başından beri her yerde cari olan harb hukukunun neticesidir. 2. Cihan Harbi'nin sona erdiği 1945 yılı evvelinde bütün dünyada "toprak kazanma hakkı" cari idi. Bir diğer tabirle, fetih yoluyla bir ülkenin toprağına ve o toprakta bulunan amme mallarına el koymak hukuka uygundu. Sultan Fatih, Ayasofya'yı camiye çevirmeyip de kilise olarak bıraksaydı, bunun sonradan camiye veya müzeye tahviline de aynı şekilde karşı çıkmak, hakşinaslığın icabı olacaktı.

Sosyal realite

Bütün dünyada, Yunan veya Pers mabedi iken, Roma mabedine, oradan kiliseye, sonra da camiye dönüşmüş mabedler az değildir.

Şam'daki Emevî Camii (Mescidü'l-Ümeyye) Jüpiter'e adanmış bir Yunan, ardından Roma mabedi iken, Hıristiyanlığın Roma'da hâkim oluşuyla Aziz Yahya Kilisesi'ne dönüştürülmüştü. Müslümanların Şam'ı fethi üzerine yarısı cami olmuş, yarısı kilise olarak kalmıştı. Zira şehri fetheden iki kumandan Ebu Ubeyde, şehre bir cihetten sulh ile,

Yunanistan'a Jest Olur

Cami kapatılınca halıları kesilerek sağa sola dağıtıldı. Şamdanları eritilmek üzere dökümhaneye götürüldü. Levhalar ise çok büyük olduğu için çıkarılamayıp depoya kaldırıldı. Bunlar Adnan Menderes devrinde tekrar asıldı. Caminin yanında, İstanbul'da Osmanlıların ilk üniversitesi olan Ayasofya Medresesi de yıkıldı. Whittemore Kâriye Camii'ni de müze yaptırmaya muvaffak oldu. İznik ve Trabzon Ayasofya'ları da müzeye dönüştürüldü.

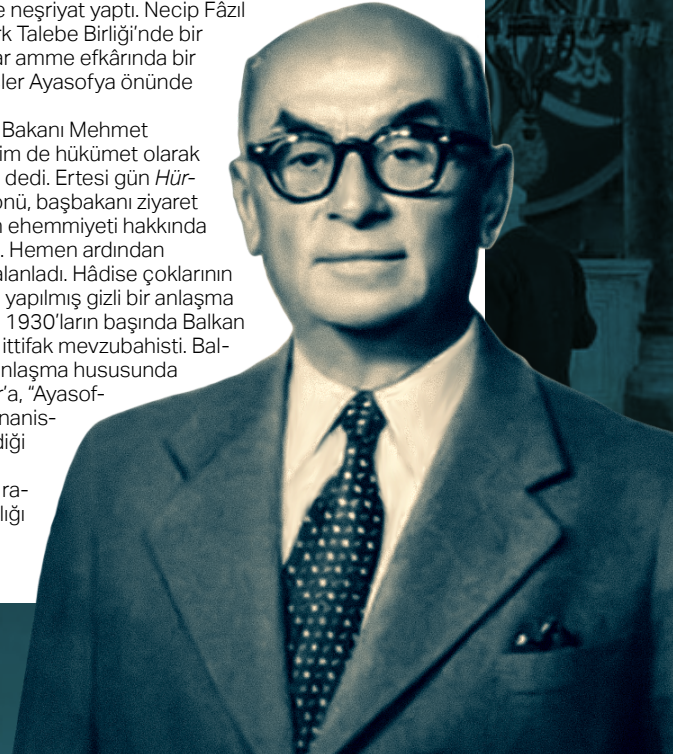
Tarihçi ve gazeteci İbrahim Hakkı Konyalı anlatıyor: "1934'te *Tan* gazetesinde iken Arkeoloji Müzesi mimarı Kemal Altan geldi. Ağlayarak, 'Hoca, bugün Ankara'dan gelen emir üzerine Küçük Ayasofya'nın iki minaresini temeline kadar indirdik. Bu gece de Ayasofya'nın dört minaresini indireceğiz' dedi. Bunun üzerine kendisine 'Minareler kubbenin desteğidir, yıkılırsa, Ayasofya da yıkılır' mealinde bir rapor yazdırtım. Bunun neşri üzerine yıkımdan vazgeçildi." Demokrat Parti hükümeti 1950'de iktidara geldikten sonra Ayasofya'yı ibadete açmayı düşündü. Milliyetçiler Cemiyeti bunu müdafaa edenlerin başında geliyordu. Avukat Bekir Berk hükümete açık mektubunda, Ayasofya'nın bu hâline yalnızca Yunanların sevineceğini söylediği için laikliğe aykırı davranmaktan dolayı hakkında dava açıldı, mecmuası da kapatıldı.

Tam o sırada "Ayasofya'nın cami olmasını isteyenlerin kafası ezilmelidir" diyen gazetenin yazarı Ahmet Emin Yalman, Malatya'da Hüseyin Üzmez adlı bir genç tarafından vuruldu (1952). NATO sebebiyle Yunanistan'ı gücendirmekten çekinen hükümet, bu provokatif hâdise üzerine iyice geri adım atmak zorunda kaldı. 1967'deki ziyaretinde Papa VI. Paul Ayasofya'da diz çöküp dua etmek istediğinde Dışişleri Bakanı Çağlayangil, "Burası müzedir. Burada dinî tören yapılamaz" diyerek inkilâbî kendince korumuştur.

Sultan Mecid'in yaptırdığı Hünkâr Mahfilî, 8 Ağustos 1980'de Süleyman Demirel tarafından ibadete açıldı ve Ayasofya'dan tekrar ezanlar okunmaya başladı ise de, 12 Eylül'den sonra eskiye dönüldü. 1992'de Yıldırım Akbulut Hünkâr Mahfilî'ni tekrar ibadete açtı. Tamamını açmayı da vaad etti ama tepe taklak oldu. Tapusu bugün bile Sultan Fatih vakfı üzerine kayıtlı Ayasofya'yı açmaya MSP dâhil hiçbir hükümetin gücü yetmedi. Yıllarca Ayasofya kürsüsünde ders veren Abdülhakîm Arvâsî'nin, "Yıkılsa da Müslümanlar zilletten kurtulsa!" dediği rivayet edilir.

Suat Hayri Ürgüplü'nün başbakanlığı sırasında (1965) Mehmed Şevket Eygi, *Bugün* gazetesinde Ayasofya'nın ibadete açılması istikametinde neşriyat yaptı. Necip Fâzıl da bu mealde Millî Türk Talebe Birliği'nde bir konferans verdi. Bunlar amme efkârında bir uyanışa yol açtı. Gençler Ayasofya önünde nümayiş yaptı.

Bunun üzerine Devlet Bakanı Mehmet Altınsoy radyoda, "Bizim de hükümet olarak düşüncemiz böyledir" dedi. Ertesi gün *Hürriyet* gazetesinde, "İnönü, başbakanı ziyaret etti. Devlet arşivlerinin ehemmiyeti hakkında bilgi verdi" haberi çıktı. Hemen ardından hükümet Altınsoy'u yalanladı. Hâdise çoklarının hatırlına Yunanistan ile yapılmış gizli bir anlaşma dedikodusunu getirdi. 1930'ların başında Balkan devletleri arasında bir ittifak mevzubahisti. Balkan Paketi denilen bu anlaşma hususunda Atatürk'ün Celal Bayar'a, "Ayasofya'yı müze yapsak, Yunanistan'a bir jest olur!" dediği malumdur. Belki Atina çoktan bu anlaşmaya razıydı da, taviz için ortalığı velveleye vermişti.

Fresk ve Mozaikler İbadete Mani Değil

Ayasofya'nın cami olması gezmeye mani değildir. Turistlerin çok beğendikleri ve Mavi Cami diye andıkları Sultan Ahmed Câmii gibi gezilebilir. Gayrimüslimlerin camiye girmesine İslâmiyet izin verir. Kaldı ki müze haliyle Ayasofya'nın vaziyeti hiç de içler açıcı değildir. Binanın muhafazası cihetiyle, cami olması müze kalmasından daha elverişlidir. Rasyonel maksatlar için kullanılan binalar ayakta ve hayatta kalır.

Bizans'ta resimleri haram kabul eden ikonoklazma (ikona kırıcılık) cereyanı devrinde (726-842) mozaiklerin tamamı kazanmıştı. Şimdiki freskler sonraki devirlere aittir. Solakzade gibi Osmanlı tarihçileri, fethin ardından içindeki fresklerin kazındığını kaydediyor. Bazı seyahatler ise, 16, 17 ve 18. asırda fresklerin açıkta olduğunu söylüyor. İç mekândakinin kazındığı, dış galerilerdekilere ise dokunulmadığı düşünülebilir.

Merhum Semavi Eyice hocamız gibi müze olmadan evvel camiye gezenler, fresklerin üzerinin alçı ile kapatıldığını, altından silüetlerin hayâl ve meyâl görüldüğünü söylediler. Sultan Mecid zamanında Fossati'nin yaptığı restorasyonda, dökülmesini engellemek için bazı fresklerin alçı ile kapatıldığını biliyoruz. Yine de sağlam kalanların çoğu da 1894 zelzelesinde dökülmüştür.

İç mekândaki kubbede çok iyi vaziyetteki fresklerin orijinal olup olmadığının anlaşılması bugün için çok kolaydır. Halk arasında, bunların Bizans Enstitüsü tarafından binayı müzeye çevirme bahanesi olsun diye sonradan yapıldığı şayiası vardır. Müze yapılmadan evvel günlerce polis kordonu altında tutulması bu fikri hasıl etmiş olsa gerektir.

İbadete mani olacağı söylenen mozaiklerin çoğu, ibadet mahalli haricindeki galerilerdedir. İçerdeki mozaiklerle zemin arasına ahşap bir asma kat yapılabilir veya cemaatle namaz kılındığı sırada otomatik bir perde veya ışıkla örtülebilir. İbadet aslı mekânına herkes biletsiz girebilir; galerilere ise ayrı bir turnikeden biletle girilebilir. Nitekim Avrupa'da Toledo veya Westminster Katedrali gibi nice yerlerde bu usul mevcuttur. Kesafeti kontrol edebilmek için giriş muayyen sayıyla tahdit edilebilir.

Halid bin Velid ise diğer cihetten harb ederek girmiş, tam mabedin ortasında buluşmuştu.

Kilisenin, Ebu Ubeyde'nin girdiği taraftaki kısmı kilise olarak kaldı; beri tarafı kılıç hakkı olarak camiye çevrildi. Sonra Halife Velid, 715'te kiliseyi Hristiyanlardan yüksek bir meblağa satın alarak tamamını camiye dönüştürdü ve meşhur Emevî Camii'ni inşa ettirdi.

Beyrut'taki Ömer Camii'nin yerinde, fethinden evvel bir kilise, onun yerinde de bir Roma mabedi vardı. Haçlılar Beyrut'u alınca, camiye Aziz Yahya Kilisesi'ne çevirdi. Beyrut'un geri alınmasıyla tekrar cami oldu. Cezayir'de 14. asırda inşa edilen Kasba Camii'ni işgalci Fransızlar 1832'de kiliseye çevirdi. Cezayir'in istiklalinden sonra tekrar cami oldu.

Sicilya'daki Siraküza Katedrali bir pagan mabedi iken kiliseye, 8. asırdaki Müslüman fethinden sonra camiye, 11. asırda Müslümanların Sicilya'yı kaybetmesi üzerine tekrar kiliseye dönüştürülmüştür. Bugün Atina'nın sembolü olan Parthenon antik çağda bir Yunan mabedi iken Roma mabedine, sonra kiliseye, Sultan Fatih'in fethinden sonra camiye, Yunanistan'ın istiklalini kazanmasıyla tekrar kiliseye ve nihayet müzeye çevrilmiştir. Roma'daki Panteon da bir pagan mabedi idi.

Bir Müslümanın Endülüs'e ağıt yakması ne kadar anlaşılır bir şey ise, bir Ortodoks Rum'un da Ayasofya için gözyaşı dökmesini o kadar tabii karşılamak icap eder. Ama dünya harbler, felaketler, afetler, hicretlerle şekillenmiş; siyasi ve demografik haritalar, hâkimiyet mücadeleleri neticesinde çizilmiştir. Sosyal

CAMİİN MÜZEYE TAHVİLİNE KARŞI ÇIKANLAR, VAKTİYLE KİLİSENİN CAMİ YAPILMASINA NİYE SES ÇIKARMAMAKTADIR? ÇÜNKÜ AYASOFYA'NIN FETHİ MÜTEAKİP KİLİSEDEN CAMİYE DÖNÜŞTÜRÜLMESİ DE O ZAMAN CARİ OLAN POZİTİF HUKUKUN İCABIDIR.

realite budur. Tarihi hâdiseleri, yersiz hamasete varmadan, itidalle karşılamak ve kabullenmek icap eder. Her şey önceki hâle dönsün demek mümkün değildir.

Dünya amme efkârında Ayasofya hakkındaki bazı reaksiyonu gündelik siyasi konjonktür ile izah etmek mümkündür. Aslına bakarsanız kimsenin umurunda da olmayan bu iş, neticede bu bir iç hukuk meselesidir. Roma kilisesi, 11. asırda Ayasofya’da ibadet edenleri aforoz etmiş ve 13. asırda Latinleri kıskırtıp İstanbul’a 50 sene kan kusturmalarına sebep olmuşken, bugün Papa Ayasofya için üzüntü duyduğunu söylemektedir. Dış dünyanın gelip geçici olması beklenen bu hassasiyetinin, bilakis evvelce mülkiyet haklarının ihlali ve vakıfların tasfiyesi karşısında da gösterilmesi beklenirdi.

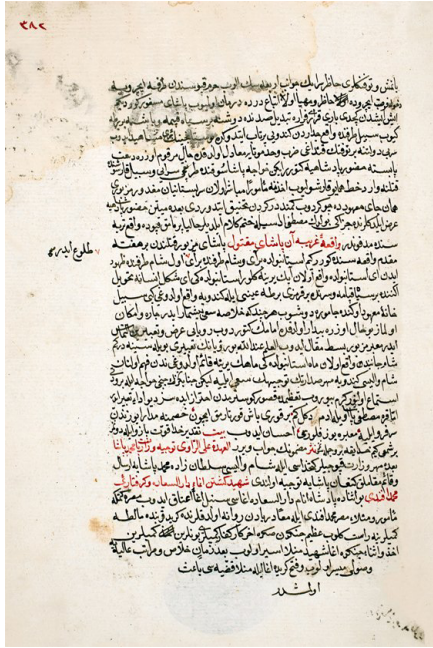
1988’de bir gazetecinin suali üzerine Yunanistan’ın İstanbul konsolosu, “Ayasofya Türkiye’nin iç meselesidir. İbadete açılırsa iddia edildiği gibi bir koz ileri sürmez” demişti. Şimdi de hükümetler nezdinde hiçbir menfi reaksiyon duyulmazken, tek tük şahıslar şahsi itirazlarda bulunmaktadırlar.

Ebulfeth Sultan Mehmed Vakfı

Şer’i hukuk, dünyada ilk defa harb kaidelelerini bir iç hukuk sistemi olarak tanzim etmiştir. Osmanlılar tatbikatta harb ile fethedilen illelerde, umumiyetle şehrin en büyük kilisesi camiye dönüştürmüş, diğerlerine dokunmamıştır. Çünkü orası artık İslâm beldesidir. İlk Cuma namazını kılmak vacibedir. Buna halk arasında “kılıç hakkı” adı verilir.

Sultan Fatih ganimet alınan düşman malları cümlesinden Ayasofya’yı hukuka uygun bir şekilde kendi mülkü seçmiş; fethin sembolü olarak camiye dönüştürmüş ve vakfetmiştir. Vakfiyesi bugün eldedir. Cumhuriyet tapu kayıtlarında da Ebulfeth Sultan Mehmed Vakfı diye kayıtlıdır. Vakfiyesinden de anlaşılacağı gibi burası tahsis kabilinden bir irsadi vakıf olmayıp sahih vakıftır.

1926’da İsviçre medeni kanunu kabul edilirken, 864 sayılı tatbikat kanunu ile bu kanundan evvelki hâdiselere o zamanki şer’i hukukun tatbik olunacağı hükmü getirilmişti. Bunu ilga eden 3 Aralık 2001 tarih ve 4722 sayılı Türk Medeni Kanununun Yürürlüğü ve

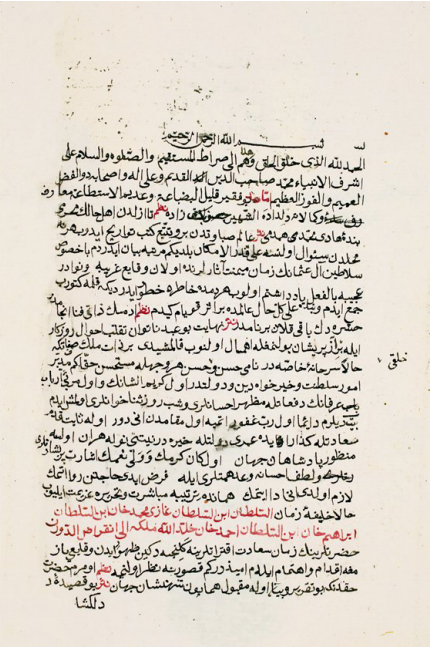
Solakzâde Târihi’nin ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 614)

Uygulama Şekli Hakkında Kanun’un 1. maddesi, aynı hükmü teyid etmiştir.

Eski hukukumuzda “şart-ı vakıf, nass-ı şâri gibidir”, yani vakfedenin koyduğu şart; âyet ve hadis gibi değiştirilemez kaidesi vardır. Mesela bir vakıf hastanesi, sonradan ihtiyaç kalmadı deyip medreseye, hatta camiye bile dönüştürülemez. Vakfiyelerin sonu, bunu değiştirenlere lanet okuyan beddullarla doludur.

Cumhuriyet kanunlarının da kabul ettiği üzere vakıf, mülkiyet hakkının bir neticesidir; masundur, dokunulamaz, el konulamaz, hatta şekli ve gayesi değiştirilemez. Ayasofya’nın müze yapılması, 1926 tarihli Türk Kanun-ı Medenisi’ne aykırı olduğu gibi o zaman meriyette bulunan 1924 TC anayasasının mülk edinme, bunu kullanma, cemiyet kurma hakkı ile mal dokunulmazlığını tanzim eden 70. ve 71. maddelerine açıkça aykırıdır.

5 Haziran 1935 tarih ve 272 sayılı Vakıflar Kanunu da, “Tahsis edildikleri maksada göre kullanılmaları kanuna ve amme intizamına uygun olmayan veya işe yaramaz bir hâle gelen vakıflar, idare meclisinin teklifi ve bakanlar heyetinin kararı ile mümkün mertebe gayece aynı olan diğer hayrata tahsis edilebileceği gibi bu kabil hayrat ayın veya para ile değiştirilerek elde edilecek ayın veya para dahi aynı suretle diğer hayrata tahsis

olunabilir” der ki Ayasofya’nın müze yapılması bu hükmü de aykırıdır.

18 Mayıs 1955 tarih ve 6570 sayılı kanunun 1. maddesinin 2. fıkrası şöyledir: “Mabetler kiraya verilemez ve ibadethane haricinde hiçbir iş için de kullanılabilir.” Ayasofya’nın müze yapılması buna da aykırıdır. Anayasa Mahkemesi’nin 30 Ocak 1969 tarihli bir kararında da vakıf mallarının malikinin devlet değil, vakıfların kendisi olduğu açıkça beyan edilmiş; bu husus Yargıtay’ın müteaddit kararlarında da teyid edilmiştir.

Türkiye’nin de taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 11. maddesi vakıf kurma hakkını teminat altına alırken, AİHM bunu ayrıca 9. ve 10. maddelerdeki din ve vicdan hürriyeti ve ifade hürriyeti ile irtibatlı görmektedir. Şu halde Ayasofya dâhil hiçbir vakıf eserine hükümet ne sebeple olursa olsun el koyamaz, değiştiremez, başka maksatla kullanamaz.

Evet, Tek Parti zamanında içlerince camilerin de olduğu binlerce vakfa haksız yere el konulmuş, bazıları yıkılmış, bazıları satılmış veya başka maksatlarla kullanılmıştır. Ayasofya da bunlardan biridir. Ama bu devirde hâlâ bu hukuka aykırı tatbikatı müdafaa etmek, ne aklı selimle ne de hakkaniyetle bağdaşır.